

**Натисніть тут, щоб  
купити книгу на сайті  
або замовляйте за телефоном:  
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,  
(066) 727-17-62**

Іван Котляревський

# ЕНЕЇДА



**НАТАЛКА ПОЛТАВКА**

До видання увійшли українська бурлескно-  
травестійна поема «Енеїда», написана на сюжет  
однойменної класичної поеми римського поета  
Вергілія, та соціально-побутова драма  
«Наталка Полтавка».

*Охороняється законом про авторське право.  
Жодна частина цього видання не може бути відтворена  
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а,  
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48  
office@bohdan-books.com      www.bohdan-books.com  
Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20  
Книга поштою: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62  
mail@bohdan-books.com  
м. Київ: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

# ЕНЕЇДА



## Частина перша

Еней був парубок моторний<sup>1</sup>  
І хлопець хоть куди козак,  
Удавсь на всеє зле проворний,  
Завзятіший од всіх бурлак.  
Но греки, як спаливши Трою<sup>2</sup>,  
Зробили з неї скирту гною,  
Він, взявши торбу, тягу дав;  
Забравши деяких троянців,  
Осмалених, як гиря, ланців<sup>3</sup>,  
П'ятами з Трої наживав.

Він, швидко поробивши човни,  
На синє море попускав,  
Троянців насаджавши повні,  
І куди очі почухрав.  
Но зла Юнона, суча дочка<sup>4</sup>,  
Розкудкудакалась, як квочка, –  
Енея не любила – страх;  
Давно уже вона хотіла,  
Його щоб душка полетіла  
К чортам і щоб і дух не пах.

Еней був тяжко не по серцю  
Юноні – все її гнівив;  
Здавався гірчийший їй від перцю,  
Ні в чім Юнони не просив;  
Но гірш за те їй не любився,  
Що, бачиш, в Трої народився  
І мамою Венеру звав<sup>5</sup>;  
І що його покійний дядько,  
Паріс, Пріамове дитятко<sup>6</sup>,  
Путивочку Венері дав<sup>7</sup>.

Побачила Юнона з неба,  
Що пан Еней на поромах;  
А те шепнула сука Геба...<sup>8</sup>  
Юнону взяв великий жах!  
Впрягла в гринджолята павичку,  
Сховала під кибалку мичку<sup>9</sup>,  
Щоб не світилася коса;  
Взяла спідницю і шнурівку<sup>10</sup>,  
І хліба з сіллю на тарілку,  
К Еолу мчалась, як оса<sup>11</sup>.

«Здоров, Еоле, пане-свату!  
Ой, як ся маєш, як живеш? –  
Сказала, як ввійшла у хату,  
Юнона. – Чи гостей ти ждеш?..»  
Поставила тарілку з хлібом  
Перед старим Еолом-дідом,  
Сама же сіла на ослін.

«Будь ласкав, сватоньку-старику!  
Ізбий Енея з пантелику,  
Тепер пливе на морі він.

Ти знаєш, він який суціга<sup>12</sup>,  
Паливода і горлоріз;  
По світу як іще побіга,  
Чиїхсь багацько вилле сліз.  
Пошли на його лихо злеє,  
Щоб люди всі, що при Енеї,  
Послизли, і щоб він і сам...  
За сеє ж дівку чорнобриву,  
Смачную, гарну, уродливу  
Тобі я, далебі, що дам».

«Гай, гай! Ой, дей же його кату! —  
Еол насупившись сказав. —  
Я все б зробив за сюю плату,  
Та вітри всі порозпускав:  
Борей недуж лежить з похмілля<sup>13</sup>,  
А Нот поїхав на весілля,  
Зефір же, давній негодяй,  
З дівчатами заженихався,  
А Евр в поденщики найнявся, —  
Як хочеш, так і помишляй!

Та вже для тебе обіщаюсь  
Енеєві я ляпас дать;  
Я хутко, миттю постараюсь

В трістя його к чортам загнать.  
Прощай же! Швидше убирайся,  
Обіцянки не забувайся,  
Бо послі, чуєш, нічичирк!  
Як збрешеш, то хоча надсядься,  
На ласку послі не понадься,  
Тогді від мене возьмеш чвирк».

Еол, оставшись на господі,  
Зібрав всіх вітрів до двора,  
Велів поганій будь погоді...  
Якраз на морі і гора!  
Все море зараз спузирило,  
Водою мов в ключі забило,  
Еней тут крикнув, як на пуп;  
Заплакався і заридався,  
Пошарпався, увесь подрався,  
На тім'ї начесав аж струп.

Прокляті вітри роздулися,  
А море з лиха аж реве;  
Слізьми троянці облилися,  
Енея за живіт бере;  
Всі човники їх розчухрало,  
Багацько війська тут пропало;  
Тогді набрались всі сто лих!  
Еней кричить, що «я Нептуну<sup>14</sup>  
Півкопи грошей в руку суну,  
Аби на морі штурм утих».

Нептун із давна був драпічка<sup>15</sup>,  
Почув Еней голосок;  
Шатнувся зараз із запічка,  
Півкопи для його кусок!..  
І, миттю осідлавши рака,  
Схвативсь на його, мов бурлака,  
І вирнув з моря, як карась.  
Загомонів на вітрів грізно:  
«Чого ви гудете так різно?  
До моря, знаєте, вам зась!»

От тут-то вітри схаменулись  
І ну всі драла до нори;  
До ляса, мов ляхи, шатнулись<sup>16</sup>,  
Або од їжака тхори.  
Нептун же зараз взяв мітелку  
І вимів море, як світелку,  
То сонце глянуло на світ.  
Еней тогді як народився,  
Разів із п'ять перехрестився;  
Звелів готовити обід.

Поклали шальовки соснові,  
Кругом наставили мисок;  
І страву всякую, без мови,  
В голодний пхали все куток.  
Тут з салом галушки лигали,  
Лемішку і куліш глитали  
І брагу кухликом тягли;



Та і горілочку хлитали, –  
Насилу із-за столу встали  
І спати послі всі лягли.

Венера, не послідня шльоха,  
Проворна, враг її не взяв,  
Побачила, що так полоха  
Еол синка, що аж захляв;  
Умилася, причепурилась  
І, як в неділю, нарядилась,  
Хоть би до дудки на танець!  
Взяла очіпок грезетовий<sup>17</sup>  
І кунтуш з усами люстровий,  
Пішла к Зевесу на ралець<sup>18</sup>.

Зевес тогді кружав сивуху  
І оселедцем заїдав;  
Він, сьому випивши восьмуху,  
Послідки з кварти виливав.  
Прийшла Венера, іскривившись,  
Заплакавшись і завіскрившись,  
І стала хлипать перед ним:  
«Чим пред тобою, милий тату,  
Син заслужив таку мій плату?  
Йон, мов в свинки, грають їм<sup>19</sup>.

Куди йому уже до Риму?  
Хіба як здохне чорт в рові!  
Як вернеться пан хан до Криму<sup>20</sup>,

Як жениться сич на сові.  
Хіба б уже та не Юнона,  
Щоб не вказала макогона,  
Що й досі слухає чмелів!  
Коли б вона та не бісилась,  
Замовкла і не камезилась,  
Щоб ти се сам їй ізвелів».

Юпітер, все допивши з кубка,  
Погладив свій рукою чуб:  
«Ох, доцю, ти моя голубка!  
Я в правді твердий так, як дуб.  
Еней збудує сильне царство  
І заведе своє там панство;  
Не малий буде він панок.  
На панщину весь світ погонить,  
Багацько хлопців там наплодить  
І всім їм буде ватажок.

Заїде до Дідони в гості<sup>21</sup>  
І буде там бенкетовать;  
Полюбиться їй він мосці  
І буде бісики пускати.  
Іди, небого, не журися,  
Попонеділкуй, помолися,  
Все буде так, як я сказав».  
Венера низько поклонилась  
І з панотцем своїм простилаь,  
А він її поціловав.

Еней прочувався, проспався  
І голодрабців позбирав,  
Зо всім зібрався і уклався,  
І, скільки видно, почухрав.  
Плив-плив, плив-плив, що аж обридло,  
І море так йому огидло,  
Що бісом на його дививсь.  
«Коли б, – каже, – умер я в Трої,  
Уже б не пив сеї гіркої  
І марне так не волочивсь».

Потім, до берега приставши  
З троянством голим всім своїм,  
На землю з човнів повстававши,  
Спитавсь, чи є що їсти їм.  
І зараз чогось попоїли,  
Щоб на путі не ослабіли;  
Пішли, куди хто запопав.  
Еней по берегу попхався,  
І сам не знав, куди слонявся,  
Аж гульк – і в город причвалав.

В тім городі жила Дідона,  
А город звався Карфаген.  
Розумна пані і моторна,  
Для неї трохи сих імен:  
Трудяща, дуже працьовита,  
Весела, гарна, сановита,  
Бідняжка – що була вдова;

По городу тогді гуляла,  
Коли троянців повстрічала,  
Такі сказала їм слова:

«Відкіль такі се гольтіпаки<sup>22</sup>?  
Чи рибу з Дону везете?  
Чи, може, виходці-бурлаки<sup>23</sup>?  
Куди, прочани, ви йдете<sup>24</sup>?  
Який вас враг сюди направив?  
І хто до города причалив?  
Яка ж ватага розбишак?»  
Троянці всі замурмотали,  
Дідоні низько в ноги пали,  
А вставши, їй мовляли так:

«Ми всі, як бач, народ хрещений,  
Волочимся без талану,  
Ми в Трої, знаєш, породжені,  
Еней пустив на нас ману<sup>25</sup>;  
Дали нам греки прочухана  
І самого Енея-пана  
В три вирви вигнали відтіль<sup>26</sup>;  
Звелів покинути нам Трою,  
Підмовив плавати з собою,  
Тепер ти знаєш, ми відкіль.

Помилуй, пані благородна!  
Не дай загинуть головам,  
Будь милостива, будь незлобна,

Еней спасибі скаже сам.  
Чи бачиш, як ми обідрались!  
Убрання, постולי порвались,  
Охляли, ніби в дощ щеня!  
Кожухи, свити погубили  
І з голоду в кулак трубили,  
Така нам лучилась пеня».

Дідона гірко заридала  
І з білого свого лиця  
Платочком сльози обтирала.  
«Коли б, – сказала, – молодця  
Енея вашого злапала,  
Уже б тогді весела стала,  
Тогді Великдень був би нам!»  
Тут плюсь – Еней, як будто з неба:  
«Ось, осьде я, коли вам треба!  
Дідоні поклонюся сам».

Потім з Дідоною обнявшись,  
Поцілювались гарно всмак;  
За рученьки біленькі взявшись,  
Балакали то с'як, то так.  
Пішли к Дідоні до господи  
Через великі переходи,  
Ввійшли в світлицю та й на піл;  
Пили на радощах сивуху  
І їли сім'яну макуху,  
Покіль кликнули їх за стіл.

Тут їли рознії потрави,  
І все з полив'яних мисок,  
І самі гарнії приправи  
З нових кленових тарілок:  
Свинячу голову до хрину  
І локшину на переміну<sup>27</sup>,  
Потім з підлевою індик;  
На закуску куліш і кашу,  
Лемішку, зубці, путрю, квашу<sup>28</sup>  
І з маком медовий шулик.

І кубками пили слив'янку,  
Мед, пиво, брагу, сирівець,  
Горілку просту і калганку,  
Куривсь для духу яловець.  
Бандура горлиці бриньчала<sup>29</sup>,  
Сопілка зуба затинала,  
А дудка грала по балках;  
Санжарівки на скрипці грали,  
Кругом дівчата танцювали  
В дробушках, в чоботах, в свитках.

Сестру Дідона мала Ганну,  
Навсправжки дівку хоть куди,  
Проворну, чепурну і гарну;  
Приходила і ся сюди  
В червоній юпочці баєвій,  
В запасці гарній фаналевій<sup>30</sup>,  
В стьонжках, в намисті і ковтках<sup>31</sup>;

Тут танцювала викрутасом,  
І пред Енеєм вихилясом  
Під дудку біла третяка.

Еней і сам так розходився,  
Як на аркані жеребець,  
Що трохи не увередився,  
Пішовши з Гандзею в танець.  
В обох підківки забряжчали,  
Жижки од танців задрижали,  
Вистрибовавши гоцака.  
Еней, матню в кулак прибравши  
І не до соли примовлявши,  
Садив крутенько гайдука<sup>32</sup>.

А послі танців варенухи<sup>33</sup>  
По філіжанці піднесли<sup>34</sup>;  
І молодиці-цокотухи  
Тут баляндраси понесли;  
Дідона кріпко заюрила,  
Горщок з вареною розбила,  
До дуру всі тоді пили.  
Весь день весело прогуляли  
І п'яні спати полягали;  
Енея ж ледве повели.

Еней на піч забрався спати,  
Зарився в просо, там і ліг;  
А хто схотів, побрів до хати,

А хто в хлівець, а хто під стіг.  
А деякі так т́ак хлиснули,  
Що де упали – там заснули,  
Сопли, харчали і хропли;  
А добрі молодці кружали,  
Поки аж півні заспівали, –  
Що здужали, то все тягли.

Дідона рано ісхопилась,  
Пила з похмілля сирівець;  
А послі гарно нарядилась,  
Як би в оренду на танець<sup>35</sup>.  
Взяла кораблик бархатовий<sup>36</sup>,  
Спідницю і карсет шовковий  
І начепила ланцюжок;  
Червоні чоботи обула,  
Та і запаски не забула,  
А в руки з вибійки платок.

Еней же, з хмелю як проспався,  
Із їв солоний огірок;  
Потім умився і убрався,  
Як парубійка до дівок.  
Йому Дідона підслала,  
Що од покійника украла:  
Штани і пару чобіток,  
Сорочку і каптан з китайки,  
І шапку, пояс з каламайки,  
І чорний шовковий платок.



Як одяглись, то ізійшлися,  
З собою стали розмовлять;  
Наїлися і прийнялися,  
Щоб по-вчорашньому гулять.  
Дідона ж тяжко сподобала  
Енея так, що і не знала,  
Де дітися і що робить;  
Точила всякїї баляси  
І підпускала разні яси,  
Енею тільки б угодить.

Дідона вигадала грище<sup>37</sup>,  
Еней щоб веселіший був,  
І щоб вертівся з нею ближче,  
І лиха щоб свого забув:  
Собі очиці зав'язала  
І у панаса грати стала,  
Енея б тільки уловить;  
Еней же зараз догадався,  
Коло Дідони терся, м'явся,  
Її щоб тільки вдовольнить.

Тут всяку всячину іграли,  
Хто як і в віщо захотів,  
Тут інші журавля скакали,  
А хто од дудочки потів,  
І в хрещика, і в горюдуба,  
Не раз доходило до чуба,  
Як загулялися в джгута;

В хлюста, в пари, в візка іграли  
І дамки по столу совали;  
Чорт мав порожнього кута.

Щодень було у них похмілля,  
Пилась горілка, як вода;  
Щодень бенкети, мов весілля,  
Всі п'яні, хоть посуньсь кудя.  
Енеєві так, як болячці  
Або лихій осінній трясці,  
Годила пані всякий день.  
Були троянці п'яні, ситі,  
Кругом обуті і обшиті,  
Хоть голі прибрели, як пень.

Троянці добре там курили,  
Дали приманку всім жінкам,  
По вечорницям всі ходили,  
Просвітку не було дівкам.  
Та й сам Еней, сподар, і паню  
Підмовив паритися в баню...  
Уже ж було не без гріха!  
Бо страх вона його любила,  
Аж розум ввесь свій погубила,  
А, бачся, не була плоха.

От так Еней жив у Дідони,  
Забув і в Рим щоб мандровать.  
Тут не боявся і Юнони,

Пустився все бенкетовать;  
Дідону мав він мов за жінку,  
Убивши добру в неї грінку<sup>38</sup>,  
Мутив, як на селі москаль!  
Бо – хрін його не взяв – моторний,  
Ласкавий, гарний і проворний,  
І гострий, як на бритві сталь.

Еней з Дідоною возились,  
Як з оселедцем сірий кіт;  
Ганяли, бігали, казились,  
Аж лився деколи і піт.  
Дідона ж мала раз роботу,  
Як з ним побігла на охоту,  
Та грім загнав їх в темний льох...  
Лихий їх зна, що там робили,  
Було не видно з-за могили,  
В льоху ж сиділи тільки вдвох.

Не так-то робиться все хутко,  
Як швидко оком ізмигнеш;  
Або як казку кажеш прудко,  
Пером в папері як писнеш.  
Еней в гостях прожив немало, –  
Що з голови його пропало,  
Куди його Зевес послав.  
Він годів зо два там просидів,  
А мабуть би, і більш пронидів,  
Якби його враг не спіткав.

Колись Юпітер ненароком  
З Олімпа глянув і на нас<sup>39</sup>;  
І кинув в Карфагену оком,  
Аж там троянський мартопляс...  
Розсердився і розкричався,  
Аж цілий світ поколихався;  
Енея лаяв на весь рот:  
«Чи так-то, гадів син, він слуха?  
Убрався в патоку, мов муха,  
Засів, буцім в болоті чорт.

Підіть гінця мені кликніте,  
До мене зараз щоб прийшов,  
Глядіть же, цупко прикрутіте,  
Щоб він в шинок та не зайшов!  
Бо хочу я кудись послати.  
Ййон, ййон же, вража мати!  
Але Еней наш зледаців;  
А то Венера все свашкує,  
Енеєчка свого муштрує,  
Щоб він з ума Дідону звів».

Прибіг Меркурій засапавшись<sup>40</sup>,  
В три ряди піт з його котив;  
Весь ремінцями обв'язавшись,  
На голову бриль наложив;  
На грудях з бляхою ладунка<sup>41</sup>,  
А ззаду з сухарями сумка,  
В руках нагайський малахай.

В такому наряді влізши в хату,  
Сказав: «Готов уже я, тату,  
Куда ти хочеш, посилай».

«Біжи лиш швидше в Карфагену, —  
Зевес гінцеві так сказав, —  
І пару розлучи скажену,  
Еней Дідону б забував.  
Нехай лиш відтіль уплігає  
І Рима строїти чухрає, —  
А то заліг, мов в грубі пес.  
Коли ж він буде йще гуляти,  
То дам йому себе я знати, —  
От так сказав, скажи, Зевес».

Меркурій низько поклонився,  
Перед Зевесом бриль ізняв,  
Через поріг перевалився,  
До стайні швидше тягу дав.  
Покинувши із рук нагайку,  
Запряг він миттю чортопхайку,  
Черкнув із неба, аж курить!  
І все кобилок поганяє,  
Що оглобельна аж брикає;  
Помчали, аж візок скрипить!

Еней тогді купався в бразі  
І на полу укрившись ліг;  
Йому не снилось о приказі,